

Lukuja-sarjassa kirjallisuuden ystävät ja ammattilaiset kertovat lukuelämyksistään. Tällä kertaa emeritaprofessori Pirkko Alhoniemi johdattelee lukijat Marja-Liisa Vartion tuotannon äärelle.

Pirkko Alhoniemi

Haalistumaton Vartio

Yliopiston kirjallisuudenopettaja on ammattilukija, joka joutuu tutustumaan laajaan valikoimaan sellaisiakin teoksia, joita tuskin omaehtoisesti olisi etsinyt käsiinsä. Kun opiskelija on inspiroitunut kirjoittamaan seminaarityönsä tai gradunsa jostakin opettajalleen tai ohjaajalleen ennestään oudosta kirjailijasta tai aihealueesta, on vain tartuttava toimeen ja parannettava tietämystään. Tentaattorin kohtalona taas on, tenttivaatimusten pysyessä ainakin klassikko-osuuksiltaan lähes muuttumattomina, palata samojen kirjojen ääreen yhä uudestaan. Aikoinaan, etenkin 1960-, 1970- ja 1980-luvuilla, laajensin monien muiden yliopistolliselle uralle päätyneiden kollegojen tavoin aluetani päivänkriteikkiin päin, ja havaitsin vapaan kirjoittamisen hedelmöittävän myös tutkijantyötäni. Arvioitavakseni osui myös muutamia teoksia, jotka ovat säilyttäneet hohtonsa vuosikymmenestä toiseen. Yksi niistä on Marja-Liisa Vartion (1924–1966) postuumina julkaistu *Hänen olivat linnut* (1967), jonka ilmestyminen huipensi jo aiemmin syntyneen Vartio-innostukseni. Vartio kuuluu Maria Jotunin ja Aino Kallaksen ohella niihin suomalaisiin naiskirjailijoihin, joiden tuotannon pariin yhä uudelleen hakeudun.

On hämmästyttävää, miten kirjailija ehtii lyhyessä ajassa – niin kuin Vartio vajaassa viidessätoista vuodessa – luoda mittavan elämäntyön: kaksi runokokoelmaa (*Häät ja Seppele*), yhden novellikokoelman (*Maan ja veden välillä*) sekä viisi romaania (*Se on sitten kevät*, *Mies kuin mies*, *tyttö kuin tyttö*, *Kaikki naiset näkevät unia*, *Tunteet*, *Hänen olivat linnut*). Tätä kokonaisuutta ovat myöhemmin vielä täydentäneet kolme 1960-luvulla julkaistua, tekijän nuoruudenvuosiin ajoittuvaa päiväkirjanidettä.

Vartion juuret ovat perinteessä. Runokokoelmissaan hän ammensi aineksia kansanrunon myyteistä ja tulkitsi avoimesti primitiivistä tapaa lähestyä luontoa. Kun hänet sitten prosaistina nostettiin kerronnan keinojen modernina uudistajana Veijo Meren ja Antti Hyryn rinnalle, hän ei kuitenkaan tässä vaiheessa jättänyt hyvästejä men-

neisyydelleen. Esimerkiksi taito käyttää symboleja hyväksi romaanien suoranaisten rakennearkaneina oli hänen lyyrisen vaiheensa perua. Vartio oli kotoisin maalta, ja hän koki omakohtaisen kipeästi urbanisoitumisprosessin, joka sodanjälkeisessä Suomessa koski monia hänen ikätovereitaan ja aikalaisiaan. Erityisesti naisten vaikeaa sopeutumista uuteen elämäntilanteeseen ja samalla yhteiskunnan muutoksiin kuvaavat *Kaikki naiset näkevät unia* ja *Tunteet*, samalla kun ne konkretisoivat myös unelmien ja karun todellisuuden sovittamattoman ristiriidan.

Vartion teoksessa nainen elää yhteisöllisten vaatimusten ja kontrollin alaisena ja kamppailee tullakseen sekä hyväksytyksi että rakastetuksi. Lähtökohtatilanteen dramatisointina voi pitää jo *Häät*-kokoelman nimirunoa, jossa ahdistunut morsian yrittää tarkkailevien silmäparien ristitulessa muistaa ja toistaa tanssin traditionaaliset askelkuviot. *Tunteet*-romaanissa Vartio liitti kerronnallisiin keinoihinsa myös ironian kuvatessaan nuorta naista, joka yrittää itseään nolaamatta selviytyä korkeaporvarillisen tapakulttuurin vaatimuksista. Nyanssoiduin naiskohtalon kuvaus sisältyy kuitenkin kirjailijan pääteokseen *Hänen olivat linnut*, jossa postineidistä ruustinnaksi ylennyt Adele ei pääse sosiaalisesta nousustaan huolimatta nauttimaan uusien sukulaistensa eikä suljetun kyläyhteisön hyväksynnästä. Kaiken lisäksi rovasti oli eläessään kohdistanut huomionsa täytettyjen lintujen kokoelmaan eikä vaimoonsa, jolla oli ollut syytä tuntea itsensä hylätyksi jo ennen leskeytymistään.

Tahtomattaankin Vartion naiset päätyvät aina olemaan poikkitelein suhteessa yhteisönsä normeihin. Varsinaisiksi kapinallisiksi heistä ei silti ole, vaan he pyrkivät kaikin keinoin sopeutumaan. Oikeastaan ainoa poikkeus on Vartion tunnetuimman uninovellin eli *Varikaanin* nainen, joka lähtee kotiseutunsa navetan nurkalta juoksemaan Roomaan ja Vatikaaniin saadakseen paavin siunauksen. Kun hän siunauksen sijasta joutuukin kokemaan pelkkää välinpitämättömyyttä, hän korottaa äänensä ja mitätöi mielessään miehisen arvomaailman, joka pysyy häneltä suljettuna. Kukat ja tähkäpäät, jotka novellin lopussa asetetaan tietä viitoittamaan, edustavat vertauskuvallisesti sitä perinnettä, josta hänen ei sallita päästä eroon ja jonka merkityksen hän osittain oppii tunnustamaan. Mikäli Vartiolle olisi suotu aikaa jatkaa työtään, yltiöfeministiä hänestä tuskin olisi tullut. Hän ei yksinkertaisesti jaksanut uskoa, että naisella sittenkään olisi mahdollisuutta tyystin irrota roolista, johon arkielämä – myös äitiys – oli hänet ikuisista ajoista lähtien kahlehtinut.

Kulttuuri- ja aatehistorialliselta kannalta olen aikaisemminkin kuvannut *Hänen olivat linnut* -romaanin teokseksi, joka kertoo säätyläis- ja yhtenäiskulttuurin lopullisesta murenemisestä. Kun lintukokoelman symboliset linnut hajotetaan eri tahoille maailman tuuliin ja kun niille ei enää löydy uutta vaalijaa, tapahtumasarja voidaan käsitellä kuvaukseksi yhtenäisen ja kansallisen kulttuuriperinnön vähittäisestä hajoamisesta. Kaipa Vartio aavisti tilanteen, johon tänä päivänä on tultu.

Pirkko Alhoniemen Marja-Liisa Vartiota käsitteleviä arvosteluja ja artikkeleita

PIRKKO ALHONIEMI 1967: Lintujen koko uljuus. Arvostelu teoksesta Marja-Liisa Vartio: *Hänen olivat linnut*. *Turun Sanomat* 4.11.1967.

PIRKKO ALHONIEMI 1971: Marja-Liisa Vartion ”Hänen olivat linnut”. Aineksia ja rakenteen piirteitä. *Sananjalka* 13. Turku. 147–161. Julkaistu myös teoksessa *Romaani ja tulkinta* 1973. Toim. Mirjam Polkunen. Helsinki: Otava. 165–179.

PIRKKO ALHONIEMI 1972: Marja Liisa Vartion ”Kaikki naiset näkevät unia” ja Paavo Haavikon ”Toinen taivas ja maa rinnakkain”. *KTSV* 26. Helsinki: SKS. 147–161.

PIRKKO ALHONIEMI 1986: *Concret Dreams*. Marja-Liisa Vartio. Translated by Hildi Hawkins. *Books from Finland*, 3/1986.

PIRKKO ALHONIEMI 1993: Marja-Liisa Vartio. Aus dem Finnischen von Stefan Moster. *Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen*. Mitteilungen aus der Deutschen Bibliothek. Nr 25. Herausgegeben von Hans Fromm, Maria-Liisa Nevala, Kurt Nyholm und Ingrid Schellbach-Kopra. Helsinki: Deutsche Bibliothek. 149–155.